

Εγκαταλειμμένα μεταλλεία Λέσβου

Εγκαταλειμμένα μεταλλεία Λέσβου: Το μεταλλείο λευκόλιθου των Βασιλικών

Του Παναγιώτη Παρασκευαΐδη

Κάποια ορύγματα, κάποιες ορατές και κραυγαλέες για τη σύστασή τους εκβολάδες, διάσπαρτες σε όλη τη Λέσβο, μνηνάνε την παλιά ύπαρξη κάποιου μεταλλείου και σαφούς τεχνολογικής και οικονομικής βέβαια δραστηριότητας. Λίγο ή πολύ αν ερευνήσει κάποιος στον τόπο ή στους εκεί κοντά ανθρώπους πολλά είναι δυνατόν να ανακαλύψει.

Στην αρχαιότητα η Λέσβος ήταν μεγάλη οικονομική και στρατιωτική δύναμη.

Κάποτε «ήρξε της θαλάσσης», κατά τον Αιλιανό. Αυτό δεν γινόταν χωρίς παραγωγή και πλήθος παραγωγών ανθρώπων. Και εφόσον επρόκειτο για νησιωτικό κράτος, απαραίτητο ήταν το ναυτικό. Ξέρουμε ότι εξαιτίας αυτού του ναυτικού κατείχε ξεχωριστή θέση στην Αθηναϊκή Συμμαχία, στην οποία μετείχε με πλοία κι όχι με χρηματική «σύνταξη», όπως κομψά οι Αθηναίοι ονόμαζαν τις εισφορές, αν όχι σχεδόν φόρους υποτέλειας, των συμμάχων τους.

Για να υπάρχει όμως ναυτικό χρειαζόταν άφθονη και εύκολη ξυλεία. Αυτή την

προμήθευαν τα λεσβιακά δάση και η απέναντι δασώδης Μικρασιατική Ίδη. Χρειάζονταν και μέταλλα για όπλα και κοπή νομισμάτων. Σίδηρος, χαλκός, χρυσός και άργυρος ήταν απαραίτητα. Το λεσβιακό υπέδαφος είχε άφθονα από τα πρώτα. Τα δεύτερα μάλλον τα εισήγε.

Στο παρελθόν όμως η ανασκόλευση των εδαφικών σπλάχνων του νησιού αποτελούσε μια πλουτοπαραγωγική ενασχόληση των κατοίκων και των επιχειρηματιών, που τις μεθόδευαν. Τα κατάλοιπα από αυτή προκαλώντας, χρόνια μετά, την απορία της λαϊκής κρίσης, η οποία εγκαταλείφθηκε από τη μνήμη, στάθηκαν αιτία να πλαστούν ιστορίες, μύθοι και θρύλοι, που μόλις εγγίζουν την πραγματικότητα. Στη θέση «Πέτρες Αράπη» στο Τσαμλίκι της Καλλονής (το αρχαίο Πυρραίο δάσος) σώζονται σωροί σιδηρόπετρες, που η λαϊκή μυθοπλασία τις απέδωσε σε κάποιον Αράπη, ο οποίος υποχρέωνε τους περαστικούς να ξεπετραδίζουν τα χωράφια του και να συγκεντρώνουν εκεί το πετραδαριό. Μια έρευνα στα πέριξ, στους άνωθεν λόφους και στο γύρωθεν πευκώνα μπορεί να διαφωτίσει την προέλευση του συγκεντρωμένου αυτού υλικού.

Ένα άλλο ακαθόριστης προέλευσης κατάλοιπο είναι οι στοές της Αγίας Μαγδαληνής στον Σκόπελο της Γέρας. Η λαϊκή μάλλον η λευιτική φαντασία τις ερμήνευσε σαν «Κατακόμβες», ή τουλάχιστον σαν εκσκαφές αναζήτησης ιερού εικονίσματος. Μόνο μια εδαφολογική έρευνα είναι δυνατόν να προσδιορίσει τη σκοπιμότητα της διάνοιξης αυτών των στοών, αφού ούτε γραπτή ούτε άγραφη παράδοση δίνει ικανοποιητική ερμηνεία.

Αρχαίο λατομείο με σαφή και αναγνωρίσιμα για τη χρήση και την περίοδο κατασκευής τους κατάλοιπα (κίονες, πεσσοί και αποκομισθέντα αγάλματα, σε μεγάλη αφθονία) βρίσκεται κοντά στο χωριό Μόρια(1). Γατελούζικο ορυχείο εξόρυξης

στύψης σώζεται στο ομώνυμο χωριό Στύψη(2) και αλλαχού (Παράκοιλα, Χύδηρα κ.α.). Ορυχεία αντιμονίτη υπήρχαν στην περιοχή Μεσαγρού, όπου σώζονται οι στοές τους στη θέση «Σέλινα». Η μετονομασία της αρχαίας πόλης Μήθυμνα σε Μόλυβο δικαιολογείται μόνο με την ύπαρξη και συστηματική εκμετάλλευση μολύβδου της περιοχής. Τέλος, ορύγματα εξόρυξης τιτανίτη (ταλκ) με τον οποίο ενίσχυαν, ή ορθότερα νόθευαν, τη σαπωνοποιία υπάρχουν στο Πλωμάρι, στην Αγιάσο και σε πολλά άλλα μέρη.

Ενδεικτικές και μόνο ήταν αυτές οι επισημάνσεις της ορυκτικής δραστηριότητας στη Λέσβο και δυστυχώς δεν υπάρχει καταγραφή της και η σχετική βιβλιογραφία είναι πτωχή. Αυτή αρχίζει βέβαια με το Περί λίθων του Θεοφράστου, αλλά έκτοτε δεν πλουτίστηκε ιδιαίτερα. Η ανακάλυψη και η αξιοποίηση του περιλάλητου Απολιθωμένου Δάσους Σιγρίου δίνει βέβαια μεγάλη ώθηση στη γεωλογική και τα συναφή με αυτήν εξέταση του λεσβιακού υπεδάφους, αλλά γενικά σε αυτό οι δραστηριότητες του παρελθόντος (ορυχεία, μεταλλεία, λατομεία, κλπ.) ελάχιστα κίνησαν το ενδιαφέρον των ερευνητών και των ιστορικών.

Εκτός της ιστορικής και ίσως της οικονομικής σημασίας που έχουν οι περιοχές και τα κατάλοιπα των ανενεργών πλέον ορυχείων και μεταλλείων, αναμφιβόλως έχουν περιβαλλοντικό και ενδεχομένως τουριστικό ενδιαφέρον. Αποτελούν λοιπόν θέμα ιστορικής διαπραγματεύσεως και τουλάχιστον προβληματισμού, αν όχι προτάσεων για την τύχη τους. Αυτό αποπειρόμαστε για ένα από τα πολλά εγκαταλειμμένα μεταλλεία της Λέσβου. Το μεταλλείο λευκόλιθου του Αλέξανδρου Αποστολίδη στα Βασιλικά.

Ο λευκόλιθος είναι ένα ορυκτό, που χρησιμοποιήθηκε σαν πυρίμαχο υλικό για κατασκευή μητρών τηλεβόλων και άλλων όπλων, για πυρότουβλα και άλλες ειρηνικές χρήσεις. Το λεσβιακό υπέδαφος διέθετε και διαθέτει πλούσια κοιτάσματα του ορυκτού αυτού. Το τελευταίο ορυχείο εξόρυξης του ήταν του Στρ. Χωραφά στο

Πετρί, που διέκοψε τη λειτουργία του στη δεκαετία του 1980 αφήνοντας ορατές στο έδαφος εκσκαφές και λακκώματα. Παλαιότερο όμως, μεγαλύτερο και σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας υπήρξε το μεταλλείο λευκόλιθου των Βασιλικών.

Ίδρυση και λειτουργία

Το καλοκαίρι του 1924 περιόδευσε στη λεσβιακή ύπαιθρο ο γεωλόγος, και μετά

από πολλά χρόνια καθηγητής της Γεωπονικής Σχολής, Ηλίας Παρασκευαΐδης, ο οποίος μεταξύ άλλων επεσήμανε και υπέδειξε την ύπαρξη λευκόλιθου στην περιοχή Μικρής Λίμνης των Βασιλικών. Την εκμετάλλευση του κοιτάσματος αποφάσισε ο δραστήριος και θαρραλέος Βολιώτης επιχειρηματίας και γεωπόνος Αλέξανδρος Αποστολίδης και έστησε το μεταλλείο του το 1928.

Το μεταλλείο μετέφερε το εξορυσσόμενο μετάλλευμα με «ντεκοβίλ» βαγονέτα

μέχρι το χώρο καθαρισμού του, κάτω από την οδική αρτηρία Μυτιλήνης-Βασιλικών-Πολιχνίτου, μέσα στον υπάρχοντα πευκώνα, στον οποίο βρίσκονταν και οι

στοές του. Για την υπερκέραση του δρόμου, αλλά και για την ευκολότερη και ταχύτερη μεταφορά του μεταλλεύματος, στήθηκε εναέριος δρόμος με σιδερένιους πυλώνες και συρματόσχοινα μέχρι την αποβάθρα που κατασκευάστηκε στην Αγλαδερή, κοντά στη βυθισμένη στα νερά του κόλπου Καλλονής αρχαία Πύρρα και στη θέση «Άγιος Παύλος», όπου βρίσκεται το ομώνυμο παραλιακό εξωκκλήσι. Αυτό έγινε το 1936. Κι όπως φαίνεται από το σωζόμενο φάκελο αποδείξεων του Αρχείου

του μεταλλείου τότε αποζημιώσαν κτηματίες στις θέσεις «Λίβροχο», «Γαϊδουροράχη», «Μάκρη» και αλλού, όθε πέρασε ο Εναέριος ή όπου έκοψαν για ξυλεία δέντρα(3). Τη χρονιά αυτή γίνονται επεκτάσεις των στοών και διατρήσεις οφίτη (πετρώματος πρασινωπού) στον «Φιρέ»(4): (γαλαρία με μεγάλη κλίση, κατά την εξήγηση του Σερίφιου Θ. Λιβάνιου σε ποίημά του) της Κεντρικής Γαλαρίας, στον «Παλιό Φιρέ» και αλλού, όπου υπήρχαν «φελόνια» (φλέβες ορυκτού). Οι διανοίξεις

αυτές έγιναν με εκσκαπτικά μηχανήματα «χούζερ», όπως δηλώνουν οι αποδείξεις γενομένων δαπανών. Τον Ιούνιο του 1936 έρχεται από τον Πειραιά η γραμμή Ντέκοβιλ.

Όλη αυτή η δραστηριότητα και οι εντάσεις που προκαλεί και που οι λιγοστές υπάρχουσες πηγές πληροφόρησης δεν καταγράφουν, προκαλούν προβλήματα στους εργάτες και αντιδρούν με απεργίες. Το Μάρτιο του 1936 δικάζονται «διαστάσιν» στη Μυτιλήνη οι εργάτες του Σωματείου «Ομόνοια», το οποίο φαίνεται συνέστησαν οι μεταλλωρύχοι του λευκόλιθου. Στις 28 Απριλίου 1936 οι απεργοί δικάζονται και λίγο μετά, στις 16 και 19 Μαΐου 1936, εκδικάζεται αγωγή του ανταγωνιστή και ιδιοκτήτη γειτονικού μεταλλείου λευκόλιθου Ακύλα, με άγνωστα αποτελέσματα. Μια έρευνα στα αρχεία του δικαστηρίου Μυτιλήνης ίσως δώσει λεπτομέρειες γι' αυτές τις δίκες.

Για να καλυφθούν οι ανάγκες σε πιο ειδικευμένους μεταλλωρύχους, ο Κ. Μπαλαμπάνης ως εντολέας του μεταλλείου φέρνει εργάτες από την Κύμη της Ευβοίας, όπου υπήρχαν ήδη ορυχεία και σχετική πείρα (Απόδειξη δαπάνης 12.334 δραχμών για τη μεταφορά τους από τη Ραφήνα, 18/3/1936). Μιναδόρους φέρνουν από το Τσαγκλί της Θεσσαλίας.

Για τη στήριξη των νέων στοών χρειάζεται βέβαια ξυλεία που όταν δεν αποκτάται από το πέριξ πευκόδασος, αγοράζεται. Το ιστοφόρο «Ελπίς» φέρνει 40 κυβικά καστανιάς από το Χορευτό της Ζαγοράς και πληρώνεται για τη μεταφορά

4.000 δραχμές (Απόδειξη 21/1/1936). Μια δεύτερη φορά το «Ελπίς» έπαθε αβάρια στον κόλπο Καλλονής, αλλά η ξυλεία που ρίχτηκε στη θάλασσα μαζεύτηκε από βαρκαρούς και χρησιμοποιήθηκε στο μεταλλείο

Συχνά ανερώτητα υλοτομούνταν πεύκα, για να ανοίξουν δρόμοι και πλατώματα, και ανάγκασαν τον Πρόεδρο της Κοινότητας Βασιλικών με επίσημο (πρωτοκολλημένο με αριθ. 121) έγγραφό του να ειδοποιήσει τη Διεύθυνση του Μεταλλείου «δια τελευταίαν φοράν» ότι θα προβεί σε μηνύσεις, αν χωρίς την προβλεπόμενη

συγκατάθεση της Κοινότητας έκοβαν δέντρα, που ούτως ή άλλως η ξυλεία τους

ανήκε στην Κοινότητα (έγγραφο 8/2/1940). Το 1936, ως γνωστόν, είναι έτος εργατικών κινητοποιήσεων σε όλη την Ελλάδα και η αναταραχή με τις διεκδικήσεις των εργαζομένων φθάνει και στο μεταλλείο των Βασιλικών. Το Κράτος ενισχυμένο

και με το «αδιώνυμο» του 1929 αντιμετώπιζε τις απεργίες ως αδίκημα. Μετά τέσσερις μήνες μάλιστα ο Μεταξάς βρήκε και σε αυτές τη δικαιολογία για να εγκαθιδρύσει τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου.

Το μεταλλείο δεν άργησε να αποκτήσει πολλές στοές: την Κεντρική, που έφτανε σε βάθος 50 μ. σε οκτώ επίπεδα, με οριζόντιες στοές μήκους 200-250 μ. Σε μία από αυτές συνάντησαν ένα υπόγειο ποτάμι και την έκλεισαν ευτυχώς χωρίς θύματα. Άλλες στοές ανοίχθηκαν στις θέσεις Φιρές, Παλαιού Φιρέ, Ραχίδας, Τσαμουρά, Αξιωτάκη, Σπαθαριώτη και Συνοικισμού. Εξορυκτικές εργασίες γίνονταν, επίσης, στις περιοχές Κάτω Μπαχαρώματα, Μπαρτσή, Κρυονέρι και Πηγάδια.

Το μεταλλείο δούλευε και με τρεις βάρδιες και φόρτωνε νυχθημερόν το μετάλλευμα με φορηγίδες στα ατμόπλοια, πολλές φορές και τις Κυριακές και τις γιορτές. Εργάζονταν σε αυτό εκατοντάδες εργάτες και εργάτριες, που έφτασαν τον αριθμό των 700. Οι ειδικότητες εργατών και τεχνιτών που αναφέρονται στα σωζόμενα έγγραφα είναι μινადόροι, πιστολαδόροι, μπαζαδόροι, βαριοκόποι, σιδηροδρομίτες, μηχανικοί σιδηρουργείου, εργάτες Εναερίου και μακαράδες.

Η παραγωγή λευκόλιθου ξεκίνησε από κάποιες δεκάδες τόνων ημερησίως και

συνεχώς αυξανόταν για να καλύπτει τη μεγάλη ζήτηση και να υπερνικιέται ο ανταγωνισμός, ιδίως ο τοπικός, που εμφανίσθηκε στην ίδια περιοχή με άλλα δύο μεταλλεία (του Σκαλιστήρη και του Ακύλα), τα οποία διοχέτευαν τα μεταλλεύματά τους από τις «σκάλες» τους στην Αχλαδερή το ένα και στη σκάλα Πολιχνίτου το άλλο. Του Ακύλα παρήγε «καμένο» σε φούρνο λευκόλιθο, δηλαδή σκόνη έτοιμη για χρήση. Του Αποστολίδη φόρτωνε μόνο «ωμό» λευκόλιθο, δηλαδή καθαρισμένο και σε τεμάχια, που ο παραλήπτης «έψηνε» ή κονιορτοποιούσε.

Ο Αποστολίδης που διοικούσε την επιχείρησή του αυτή συνήθως μακρόθεν

από τον Βόλο, όπου είχε τα γραφεία του, ασκούσε συνεχή και αποτελεσματικό έλεγχο επικοινωνώντας με το διευθυντή του μεταλλείου του με τηλεγραφήματα, αλληλογραφία και ειδικούς απεσταλμένους. Ζητούσε από το διευθυντή Λάμπρου και του έστελνε ταχυδρομικώς δείγματα λευκόλιθου για έλεγχο και γνωμοδότηση.

Από την Κύμη όμως έρχονταν στο μεταλλείο και οι ειδικοί Ευ. Νταλές και Κ. Μπαμπαράκος, που για τα ναύλα τους μόνο καταβλήθηκαν 700 δραχμές (Απόδειξη 22/6/1936). Το μήνα Ιούνιο, όπου, όπως είδαμε, έγιναν τόσες εργασίες και γεγονότα, ήρθε αυτοπροσώπως και ο Αποστολίδης με τη σύζυγό του Άδα και νοικιάστηκε με 100 δραχμές σπίτι στα Βασιλικά για παραμονή τους 10 ημερών (Απόδειξη 24/6/1936). Για έξοδα περιποίησης του ζεύγους (κοτόπουλα, αυγά, φρούτα, λάδι κλπ.) κόπηκαν δύο αποδείξεις των 1.000 και 1.459 δραχμών. Ιδιοκτήτης ήταν και οι δαπάνες γι' αυτόν έπρεπε να είναι ανάλογες, βέβαια. Αλλά και για τους επισκέπτες μηχανικούς και τους μη ντόπιους εργάτες νοικιάζονταν σπίτια στα Βασιλικά με 150 δραχμές το μήνα.

Ο Αποστολίδης γνωρίζει πολύ καλά να διοικεί και παρακολουθεί στενά κάθε

ενέργεια και κάθε παρουσιαζόμενο πρόβλημα. Συχνότατα είναι απαιτητικότερος και πιεστικότερος εννοώντας να εκτελούνται οι αποφάσεις και διαταγές του που είναι μέσα στους κανόνες της επιχειρηματικότητας και της λεγόμενης «πιάτσας», την οποία γνωρίζει στην εντέλεια.

Με τηλεγράφημά του (2/1/1940) εντέλλεται στο διευθυντή του Ν. Λάμπρο

«απαιτώ τουλάχιστον 50 τόνους ημερησίως και μεταφορά 40 τόνων». Σε επιστολή του της ίδιας ημερομηνίας είναι σαφέστερος και απειλητικός. «Πάση θυσία να αυξήσετε την παραγωγή τουλάχιστον εις 1.200 τόνους και να καθαρίζετε και μεταφέρετε 1.500 τόνους κατ' ελάχιστον όριον»(5).

Θέλει να καλύψει την έντονη ζήτηση του προϊόντος στην αγορά και επισείει ακόμα και την αντικατάσταση του διευθυντή, αν αδυνατεί να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του. Ήδη το μεταλλείο του έχει βραβευθεί με χρυσό μετάλλιο στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης του 1938. Το μετάλλιο βρισκόταν στα Γραφεία της Κοινότητας Βασιλικών. Κατά κανένα λοιπόν τρόπο δεν θέλει να χάσει τη θέση που έχει κερδίσει η επιχείρησή του και φυσικά τα κέρδη που του αποφέρει.

Από τις καταστάσεις ημερομισθίων του Αυγούστου 1938 φαίνεται το εργατικό δυναμικό και οι στοές στις οποίες αυτό εργαζόταν. Παράλληλα, βέβαια, υπήρχαν εργάτες και στα άλλα συνεργεία, σιδηρουργοί, μαραγκοί, κτίστες κλπ.

Οι εργασίες γίνονταν σε τρεις βάρδιες ως εξής

Στοές	Α' Βάρδια		Β' Βάρδια		Γ' Βάρδια	
μινιδόροι	μπαζαδόροι	μινιδόροι	μπαζαδόροι	μινιδόροι	μπαζαδόροι	
Κεντρική	21	21	18	19	18	19
Γαλαρία						
Παλαιού Φιρέ	9	6	17	18	18	15
Κάτω						
Μπαχαρώματα	13	4	-	-	-	-
Μπαρτσή	3	5				
Ραχίδας	35	27	33	17	24	18
Σπαθαριώτη	18	12	14	11	9	11
Κρυονέρι	3	1				
Πηγάδια	6	4	-	-	-	-

Παράλληλα, στη διαλογή του λευκόλιθου δούλευαν στην κεντρική γαλαρία 26

εργάτες, στον Παλιό Φιρέ 4, στα Κάτω Μπαχαρώματα 16 και στου Σπαθαριώτη 29. Στα συνεργεία, τέλος, εργάζονταν 43 ειδικευμένοι τεχνίτες. Σύνολο 585 εργάτες!

Συνθήκες εργασίας

Είναι βέβαια σκληρές οι συνθήκες εργασίας σε ένα μεταλλείο, ιδίως για αυτούς που δουλεύουν στις στοές, τους μιναδόρους. Καθόλου όμως δεν συγκρίνονται με αυτές του παρελθόντος, όπως μας τις περιγράφει π.χ. ο Έκτωρ Μαλό στο «Χωρίς Οικογένεια», ή ακόμα περισσότερο, όπως τις ξέρουμε από το αρχαίο Λαύριο, όπου οι δούλοι μιναδόροι σέρνονταν μέσα στις στενές και χαμηλές στοές και συχνά πέθαιναν εκεί.

Στο μεταλλείο των Βασιλικών οι στοές είναι τέτοιων διαστάσεων που μέσα τους χωρούν να κινούνται πάνω σε ράγες βαγονέτα μισού τόνου και στη δεκαετία του 1970 αυτοκινούμενος «φορτωτής». Ο αερισμός τους ήταν καλός με «ξετρύπια», που και σήμερα μετά την εγκατάλειψη δεκαετιών, όταν στέκεσαι στην είσοδο της κεντρικής γαλαρίας αισθάνεσαι να βγαίνει από αυτή ένα συνεχές ψυχρό ρεύμα αέρα. Όπου δεν υπήρχαν ανοίγματα, ο εξαερισμός και η έξοδος της δημιουργούμενης σκόνης γινόταν με μηχανήματα-κομπρεσέρ αναρρόφησης. Με μηχανές, επίσης, τραβούσαν και τα νερά, όπου αυτά παρουσιάζονταν.

Παλιά δούλευαν με σφυριά, καλέμια, λοστούς, σφήνες, κοπίδια, «κορόνες»,

μακάπια και «παραμίνες». Στις τελευταίες δεκαετίες λειτουργίας του όμως χρησιμοποιήθηκαν τα μηχανικά μέσα εξόρυξης και κοπής του μεταλλεύματος.

Οι τρεις βάρδιες μοίραζαν το χρόνο εργασίας στον προβλεπόμενο από την εργατική νομοθεσία και η ασφάλιση των εργατών γινόταν στο «Γαμείο Μεταλλευτών» και στη δεκαετία του 1950 στο ΙΚΑ, τότε δηλαδή που άνοιξαν γραφεία του στον Πολιχνίτο. Έτσι οι εργάτες είχαν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και μετά τη συμπλήρωση των καθορισμένων ενσήμων σύνταξη. Πάρα πολλοί κάτοικοι των Βασιλικών σήμερα είναι συνταξιούχοι του ΙΚΑ από εργασία τους στο μεταλλείο λευκόλιθου.

Ο απλός εργάτης έπαιρνε 22.000 που αυξάνονταν σε 26.000, 35.000 και 40.000, αν είχε ειδικότητα. Ο σιδηρουργός έπαιρνε 45.000 κι ο εργοδηγός (Δ. Νίνος με το όνομα) 75.000. Ο γραμματέας του μεταλλείου Ευγ. Καραγγελος έπαιρνε 500.000 κι ο μηχανικός Ι. Βαλτάς 750.000 (πάντα για ημερομίσθιο μιλάμε, προτού βέβαια κοπούν τα τρία μηδενικά από τα χαρτονομίσματα).

Ο γιατρός (Α. Γεωργαντίδης) τον Απρίλιο του 1952 εξετάζει 120 εργάτες για να προσληφθούν στο μεταλλείο και αμείβεται με 700.000 δραχμές και με άλλες 615.000 για την περίθαλψη τραυματιών εργατών. Προπολεμικά (το 1936) για κάθε επίσκεψη τραυματία εργάτη έπαιρνε 25 δραχμές. Τα διπλάσια (50 δραχμές) έπαιρνε ένας άλλος γιατρός, ο Πολιχνιάτης Κωστομοίρης (Απόδειξη 13/61 Ι 936 με 1.100 δραχμές για 17 επισκέψεις). Στη φούρια των εργασιών του 1936 οι τραυματισμοί είναι συχνότατοι και ο μόνιμος γιατρός του μεταλλείου δεν επαρκεί. Οι τραυματισμοί οφείλονται σε μικροατυχήματα από εκτίναξη θραυσμάτων λευκόλιθου και είσοδό τους στα μάτια, ιδίως κατά τον «καθαρισμό» του. Συχνά, επίσης, σημειώνονται τραυματισμοί στα

δάχτυλα. Οι σοβαρότερα τραυματισμένοι στέλνονται με σημείωμα του διευθυντή στο νοσοκομείο Μυτιλήνης και εισάγονται για θεραπεία. Τέτοιος ήταν ο εργάτης Ιγν. Κουταλέλλης, του οποίου αποκόπηκε το δεξί πόδι (13/4/1940) και το Νοσοκομείο πληρώθηκε με 5.865 δρχ. για την αντιμετώπιση της περίπτωσης αυτής.

Αυτή την περίοδο χρησιμοποιήθηκαν 1.800 οκάδες δυναμίτιδας που έστελνε το εργοστάσιο Μαλτσινιώτη για τη διάνοιξη στοών, εξόρυξη μεταλλεύματος κλπ. Σε τέτοιες ποσότητες εκρηκτικών φυσικό ήταν να γίνονται ατυχήματα. Θανατηφόρο υπήρξε μόνο ένα, το 1936, όταν ο εργάτης Ν. Παλαιολόγος χτυπήθηκε από βαγονέτο. Στη μητέρα του επιδικάστηκε μηνιαία σύνταξη 231,50 δραχμών.

Βαρύς τραυματισμός σημειώθηκε το 1954, όταν έπεσε γαλαρία και χτύπησε τον εργάτη Π. Σοφό και τον άφησε παράλυτο. Σε αυτόν δόθηκε μηνιαία σύνταξη 600 δραχμών, όταν το μεροκάματο ήταν 25 δραχμές. Επειδή οι μικροτραυματισμοί ήταν συχνοί, υπήρχαν έντυπα διπλότυπα «Δελτία Τραυματισμού», που υπογράφονταν από τον προϊστάμενο του μεταλλείου και τον παθόντα ή αν ήταν αγράμματος από ένα μάρτυρα. Το πανομοιότυπο αντίγραφο υπογραφόταν από το γιατρό.

Σε μια τετραετία (Δεκέμβριος 1948-Δεκέμβριος 1952) καταγράφονται 156 περιπτώσεις τραυματισμού, κατά το πλείστον του είδους που προαναφέραμε. Το 1952 οι γυναίκες των 16 ετών παίρνουν μόλις 6.000 δραχμές ημερομίσθιο, ενώ ένα αγόρι 15 ετών 8.000 δραχμές. Γι' αυτό ο δαιμόνιος επιχειρηματίας σε επιστολή του συμβουλεύει να προσληφθεί ως βοηθός γραφέα μαθητής Γυμνασίου.

Η παραγωγή και η διακίνησή της

Οι νέοι, παιδιά μάλλον, 15 και 16 χρονών που δούλευαν στο μεταλλείο μαζί με τους πεπειραμένους τεχνίτες κι όλο το εργατικό δυναμικό εξάγουν, καθαρίζουν και προωθούν στην αποβάθρα του Αγίου Παύλου πολύ μεγάλες ποσότητες λευκόλιθου. Εκατοντάδες τόνους κάθε μήνα και χιλιάδες το χρόνο.

Το 1938 (όπως φαίνεται από έγγραφο της 18/4/1938) η ημερήσια παραγωγή ήταν 30 τόνοι λευκόλιθου που καθαρίζονταν από 60 εργάτριες, ενώ άλλοι εργάτες τον φόρτωναν στα βαγονέτα του εναέριου συστήματος μεταφοράς. Μαζί με τα υπάρχοντα αποθέματα στη σκάλα του Αγίου Παύλου συγκεντρώνονταν κάθε μέρα 40 έως 50 τόνοι. Το φορτηγό ατμόπλοιο που κατέφθανε φορτωνόταν με φορτηγίδες με 1.030 έως 1.900 τόνους, «σότο πανιόλο».

Η Εφορία, η πανθ' ορώσα, αύξησε από 600 δραχμές στις 1.000 τη φορολογία γης για τη χρήση της αποβάθρας του Αγίου Παύλου. Η αύξηση αυτή ώθησε το διευθυντή του μεταλλείου να επιδιώξει την ανατροπή της με παρέμβαση του δικηγόρου του Πολύβιου Χιωτέλλη και το συνηθισμένο σε αυτές τις περιπτώσεις ισχυρισμό ότι «η παραγωγή μας είναι μικρή, μόλις 300 έως 400 τόνους το μήνα» (έγγραφο 22/4/1938). Το αποτέλεσμα της παρέμβασης αυτής δεν μας είναι γνωστό.

Η αλήθεια είναι ότι η παραγωγή είναι μεγάλη και τα επόμενα χρόνια, ιδίως όταν εκσυγχρονίστηκε και βελτιώθηκε ο μηχανικός του εξοπλισμός, τα μέσα και οι μέθοδοι. Τον Ιούνιο του 1952 εξορύσσονται 818 τόνοι λευκόλιθου, τον Ιούλιο 903, τον Αύγουστο 876 και το Σεπτέμβριο 849, που εξάγονται πάντα από τη σκάλα Αγίου Παύλου στη Λυβέκη της Δυτικής Γερμανίας στη Βαλτική θάλασσα.

Προπολεμικά και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου, προτού βέβαια η Ελλάδα κατακτηθεί από τους Γερμανούς, ο λευκόλιθος εξαγόταν στα αγγλικά λιμάνια, ιδίως του Μάντσεστερ, του Κάρντιφ και του Λίβερπουλ.

Στις 10/12/1940, π.χ., φορτώνονται από τον Άγιο Παύλο σε αγγλικό πλοίο 2.000 τόνοι λευκόλιθου από τις εννιά το πρωί έως τις εννιά τη νύχτα της επόμενης μέρας, με υπερωρίες των εργατών και ολονύχτια φόρτωση. Ο λογαριασμός εξόδων που υποβάλλεται λεπτομερής και επεξηγούμενος από το διευθυντή Λάμπρο στον ιδιοκτήτη Αποστολίδη, είναι χαρακτηριστικός για τον έλεγχο που ασκούσε ο τελευταίος πάνω σε όλες τις δραστηριότητες της επιχείρησής του. Τα έξοδα φόρτωσης είναι 31,318 δραχμές μαζί με το 1 % «υπέρ των φυματικών εργατών θαλάσσης και του Ναυτικού Απομαχικού Ταμείου», για την οποία εισφορά ο Αποστολίδης είχε εκφράσει ρητή διαφωνία, αλλά δεν μπόρεσε να αποφύγει. «Πάψτε να πληρώνετε υπέρ φυματικών 1 % στα ναύλα φόρτωσης εξαγομένου λευκόλιθου. Εκ των μεγάλων εξαγωγέων μεταλλευμάτων ουδείς καταβάλλει το δικαίωμα τούτο. Αναφέρατε λήψιν και εκτέλεσιν» (έγγραφο 2/1/1940). Οι «μεγάλοι εξαγωγείς» και τότε ήθελαν να έχουν τους δικούς τους νόμους... Η αναφορά του διευθυντή καταλήγει: «Στον Τελώνη έδωσα δώρο 800 δραχμές, εις τον πλοίαρχο ουδέν δώρο έδωκα». Ο πλοίαρχος, βλέπετε, θα έφευγε. Ο Τελώνης θα έμενε ...

Η περίοδος αυτή πάντως είναι δύσκολη. Από το Σεπτέμβριο έχει αρχίσει ο Β'

Παγκόσμιος πόλεμος και ναι μεν η εμπορία του είδους αυξάνει τα κέρδη, αυξάνονται όμως και οι διάφορες ελλείψεις και αντιξοότητες. Ελλείπουν απαραίτητα για τη λειτουργία του εργοταξίου και πρέπει να βρεθούν λύσεις εκ των ενόντων.

Δεν υπάρχουν λαμαρίνες στην αγορά και αντ' αυτών χρησιμοποιούνται λαμαρίνες τεποζίτων νερού (έγγραφο 4/3/1940). Έτσι τα βαγονέτα μεταφοράς, όταν δεν

έρχονται μεταχειρισμένα από την Αθήνα, κατασκευάζονται στη Μυτιλήνη με λαμαρίνες τριών χιλιοστών. Ούτε «κορόνες» για τα «μακάπια» υπήρχαν και γι' αυτό οι φθαρμένες στέλνονται για ειδικό τρόχισμα και επαναχρησιμοποίηση. Τίποτα δεν πετιέται και η ανακύκλωση των υλικών είναι συνεχής. Εκείνο το μηχάνημα που βρίσκεται διαθέσιμο στην αγορά είναι ένας «αεροσυμπιεστής» βάρους 850 κιλών, που μεταφέρεται διά θαλάσσης τον Ιανουάριο του 1940. Μόνο για την ασφάλεια της μεταφοράς καταβάλλονται 150.000 δραχμές. Και η ασφάλιση είναι απαραίτητη γιατί τα ναύαγια και οι αβαρίες ήταν κάτι συνηθισμένο. Το Μάρτιο του 1940 το πετρελαιοκίνητο «Ελένη», που μετέφερε υλικά και εξαρτήματα του μεταλλείου, ημιβυθίστηκε στην Κάρυστο. Ανελκύστηκε όμως και ήρθε στη Μυτιλήνη φέρνοντας τα ασφαλισμένα υλικά του μεταλλείου: μια πλάστιγγα, βαγονέτα, λαμαρίνες και ανταλλακτικά για τον «αεροσυμπιεστή». Η μόνη ζημιά από τη «μερική αβαρία» ήταν σε κάποια βαρέλια ασετυλίνης, με την οποία τροφοδοτούσαν τις λάμπες τους. Μαζί με τα υλικά αυτά υπήρχε και «κώδικας» για τηλεγραφήματα από το γραφείο του Βόλου προς τη διεύθυνση του μεταλλείου στα Βασιλικά. Κάποιες εντολές και πληροφορίες ήταν κωδικοποιημένες για λόγους ασφαλείας, κυρίως βέβαια από τους караδοκούντες ανταγωνιστές Σκαλιστήρη και Ακύλα. Σε ένα τηλεγράφημα π.χ. (5/2/1940) διαβάζουμε τα εξής ακατανόητα: «Αχθεναζοφρασεκτελεγ κοξαπ». Σε άλλο υπάρχει η «μετάφραση» (Φεβρουάριος 1940) «ασετυλίην φογιθελίθα= ασετυλίνη θα φορτώσουμε εντός ολίγου». Το σχέδιο Μάρσαλ του 1948 ενίσχυσε με

την αφειδώς παρεχόμενη «Αμερικανική βοήθεια» και το μεταλλείο του Αποστολίδη, που άρχισε να έχει ανάγκη κεφαλαίων(6).

Το 1952 το μεταλλείο με εγγύηση τα επί και εντός του εδάφους μηχανήματα συνάπτει «βιομηχανικό» δάνειο 400.000.000 δραχμών. Οι εμπορικές συνθήκες έχουν μεταβληθεί και η ευρωστία της επιχείρησης ανήκει στο παρελθόν. Το δάνειο την κράτησε σε λειτουργία άλλη μια διετία. Μετά έκλεισε. Ξανάνοιξε το 1974, αλλά δούλεψε με διάφορα δάνεια και εκ διαλειμμάτων.

Τα ατυχήματα μηδενίσθηκαν, δηλώνει ο Γρ. Καλαγάνης, που ήταν φύλακας στο μεταλλείο μέχρι το 1992, οπότε και αυτό αφέθηκε στη μοίρα των ανωφελών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Το 1984 ο ανταγωνιστής του Αποστολίδη, Σκαλιστήρης, το αγόρασε από αυτόν και το κράτησε σε υπολειτουργία ή πλήρη στασιμότητα μέχρι το προαναφερθέν έτος 1992. Η παραγωγή φθηνού λευκόλιθου από την Τουρκία και την Κίνα κατέστησε ασύμφορη την εξόρυξη και εμπορία του μεταλλεύματος αυτού από το μεταλλείο Βασιλικών και έτσι επήλθε το οριστικό τέλος του ...

Επίλογος

Τι μένει από όλη αυτή τη μυρμηγκοφωλιά οικονομοτεχνικής δραστηριότητας και παραγωγικότητας, που παράλληλα στύλωσε για δεκαετίες την κοινωνία κυρίως των Βασιλικών, αλλά και του Πολιχνίτου και άλλων χωριών της Λέσβου;

Μένουν οι ημιχαίνουσες οπές της αρχής των στοών, τα κτίρια διοίκησης, κάποια βαγονέτα και άλλα σκουριασμένα εξαρτήματα του μηχανικού εξοπλισμού, σύρματα και σίδερα κατακείμενα στο χώμα μαζί με ένα μεγάλο σωρό εκβολάδων.

Μένει ακόμα το Αρχείο της Επιχείρησης, συνταγμένο με σχολαστική ευσυνειδησία και αφάνταστα λεπτομερή καταγραφή της παραγωγής, των ημερομισθίων, του δούναι και λαβείν μέσα στους φακέλους, τα ντοσιέ και τα διάφορα μπλοκ χύδην όλα αυτά ριγμένα στο τσιμεντένιο πάτωμα των γραφείων και οσημέραι φθειρόμενα και διαλυόμενα.

Η για πρώτη φορά εξιστόρηση της πορείας στο χρόνο του μεταλλείου αυτού είναι αρκετή συμβολή, φαντάζομαι, για την πρόκληση ενδιαφέροντος, αντίληψης και μέριμνας των Τοπικών Αρχών, της Κρατικής Εξουσίας και ειδικά των Υπουργείων Πολιτισμού και Βιομηχανίας